

STANISŁAW SAGAN

KOŚCIÓŁ PAŃSTWOWY ISLANDII

Przez prawie pięć stuleci, od reformacji do czasów współczesnych w krajach nordyckich sytuacja statusu prawnego Kościołów była dość klarowna. Za konfesję państwową uznawane było wyznanie ewangelicko-luterańskie. Dopuszczano równoległe egzystencję innych mniejszościowych wspólnot wyznaniowych. Sytuacja ta uległa zmianie po nowelizacji i wejściu w życie 1 stycznia 2000 r. szwedzkiej ustawy zasadniczej – Aktu o Formie Rządu z 1974 r., która to zniosła wyznanie państwowe. Wprowadziła w to miejsce wolność konfesji. A Kościół Szwecji (Svenska Kyrkan) został zrównany z innymi związkami wyznaniowymi¹.

W trzech państwach nordyckich, tj. Danii, Norwegii i Islandii wyznanie luterańskie uważane jest nadal za państwowe.

Natomiast specyficzną pozycję zajmują Kościoły Narodowe w Finlandii. Formalnie są dwa, tj. Fiński Kościół Ewangelicko-Luterański i Fiński Kościół Grecko-Pravosławny.

Status obu Kościołów regulują ustawy: ustawa nr 1054 z 26 listopada 1993 r. Kodeks Kościoła odnosi się do Kościoła luterańskiego, sytuację prawną zaś wspólnoty prawosławnej reguluje ustawa nr 521 z 8 września 1969 r. o Wspólnocie Kościoła Pravosławnego. Krokiem w kierunku separacji największego związku, jakim jest konfesja lu-

¹ Pierwszym biskupem, zwierzchnikiem Svenska Kyrkan, który nie pochodził z nominacji państwowej, został biskup diecezji Växjö – Andreas Wajryd. Miało to miejsce 2 września 2006 r. podczas uroczystości w Uppsali.

terańska, było odebranie w nowej konstytucji fińskiej z roku 1999 (weszła w życie 1 marca 2000 r.) uprawnień Prezydenta do mianowania hierarchów kościelnych. Odrębność regulacji prawnych dostrzega P. Błachut, konstatując: „fińskie rozwiązania w obszarze stosunków Państwo-Kościół są bardzo specyficzne i trudne do jednoznacznego sklasyfikowania. Finlandia pozostaje bliższa jakiejś postaci rozdziału, choć rzeczywistość i regulacje prawne dowodzą, iż istnieje tam jeszcze sporo rozwiązań prawnych właściwych dla systemu kościoła państwowego. Jednak w porównaniu do takich krajów, jak Norwegia czy Dania, fiński model nie może być określony jako system kościoła oficjalnego, analogiczny do tych dwóch monarchii. Historyczny system powiązania, który występował w Szwecji i Finlandii (do 1809 r. obydwa państwa tworzyły jeden organizm polityczny, Kościół Fiński był częścią [luteranckiego] Kościoła Szwedzkiego) został na tyle zdekomponowany (zdekoncentrowany, zdekompletowany) poprzez częściowe, następujące od ok. połowy XIX w. po sobie reformy, które nie wprowadziły jednak oficjalnego rozdziału, iż dziś ma on charakter *sui generis*, wymykający się próbom generalizacji”².

Dokonując klasyfikacji z punktu widzenia zasad ustrojowych, kraje nordyckie pozostają nadal państwami wyznaniowymi w wersji otwartej³.

Państwo wyznaniowe w wersji otwartej trafnie charakteryzuje J. Krukowski – „nie zajmuje [ono] stanowiska w sprawie prawdziwości doktryny teologicznej, czyli wstrzymuje się przed zajmowaniem stanowiska co do tego, która doktryna religijna jest prawdziwa, pozostawiając każdemu człowiekowi wolność wyboru religii i światopoglądu. Państwo docenia jednak związki kulturowe religii z narodem i z tej

² Status prawny Kościołów luteranckich w państwach nordyckich ze szczególnym uwzględnieniem Szwecji omawia P. Błachut (*Stosunki Państwo – Kościół w Królestwie Szwecji. Studium prawnokonstytucyjne i wyznaniowe*, Warszawa 2002). Jest to kompetentnie przygotowana praca magisterska pod kierunkiem L. Garlickiego, na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, s. 51.

³ Klasyfikację przyjmuję za wybitnym znawcą prawa wyznaniowego J. Krukowskim (*Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, wyd. III, s. 26).

racji uznaje oficjalny charakter jednej religii lub jednego z kościołów”⁴.

1. OD KONFESJI RZYMSKO-KATOLICKIEJ DO LUTERANIZMU

Kościół narodowy Islandii pełnił w historii i pełni obecnie niezwykle ważką rolę w tej małej wyspiarskiej społeczności. Stanowi integralną część życia Islandczyków. Jest bardzo mocno wkomponowany w kulturę, pozostaje też ważnym czynnikiem identyfikacji narodowej. Chrześcijaństwo na Islandii pojawiło się wraz z pierwszymi osadnikami, którymi byli celtyccy eremici – przybysze z Irlandii – w tym sensie jest tam „od zawsze”. Początki chrześcijaństwa wiążą się z Kościołem rzymskokatolickim.

Wprowadzenie chrześcijaństwa na Islandii odbyło się inaczej niż w innych państwach Europy. Zwykle bowiem wprowadzenie nowej wiary odbywało się poprzez chrzest władcy i dworu, a następnie narzucanie jej poddanym i uznanie za religię państwową. Tak odbywał się ten proces także w świecie nordyckim w Norwegii, Szwecji i Danii. Ewenementem była tu Islandia, gdzie nowe wyznanie wprowadzono uchwałą parlamentu – Althingu w roku, jak się przyjęło 1000 (a być może był to rok 999). Wnioskodawcą był przewodniczący parlamentu – poganin i kapłan zarazem⁵.

Tak komentuje ten fakt Ari zwany Uczonym w „Íslendingabók” – „Król Olaf, syn Tryggvy, zaprowadził chrześcijaństwo w Norwegii i Islandii. Wysłał on do Islandii księdza Thangbranda, który nauczał mieszkańców i chrzcił wszystkich, którzy przyjęli nową wiarę. Pierwsi kazali się ochrzcić Hall, syn Thorsteina z Sidy, Hjalti, syn Skeggi z Thorsaldala, Gizur Biały, syn Teitsa i wnuk Retilbjörnsa z Mosfell i wielu innych naczelników rodów. Ale tych, którzy byli przeciwni lub odmówili chrztu, była większość. Thangbrand po roku czy też po dwu latach wyjechał z Islandii, gdyż zamordował dwóch czy trzech mężczyzn, którzy szydzili z niego. Kiedy wrócił do Norwegii, opowiedział

⁴ Tamże.

⁵ Por. *Jak Islandia przyjęła chrześcijaństwo* – <http://www.islandia.org.pl/jak.html>

królowi Olafowi, co się jemu przytrafiło i nie miał nadziei, aby w Islandii przyjęto chrześcijaństwo. Król Olaf był bardzo rozgniewany i chciał wydać rozkaz wymordowania lub okaleczenia wszystkich naszych rodaków przebywających wtedy w Norwegii. Tego lata przybył do Norwegii Gizur i Hjalti z Islandii, którzy już przyjęli nową wiarę i wyprosilili u króla wolność dla Islandczyków w Norwegii obiecując, że zrobią wszystko, aby przyjęli chrześcijaństwo.

Następnego dnia Gizur i Hjalti stanęli przed Skałą Prawa i przekazali zgromadzonym swoje poglądy o nowej religii. A mówili bardzo dobrze. Skutek jednak był taki, że zrobili to również przedstawiciele drugiej strony i obie partie chrześcijanie i poganie uznali, że nie są upoważnieni do wypowiedzania się w tej sprawie i opuścili Skałę Prawa.

Wtedy chrześcijanie poprosili Halla ze Sidy, aby on ogłosił prawo tak, jak to odpowiada chrześcijanom. Ale ten odmówił i poprosił «głosiciela prawa» Thorgeira, aby on przedstawił tę sprawę zgromadzeniu. Thorgeir był jednak poganinem. Kiedy mężowie poszli do swoich bud (na terenie Thingvellir każdy budował sobie prowizoryczne schronienie, budy, namioty, ziemianki itd.), Thorgeir również położył się, owinął swoim płaszczem i przeleżał cały dzień i następną noc z nikim nie rozmawiając.

Następnego dnia wstał i polecił zebrać się wszystkim przed Skałą Prawa. I kiedy mężowie tam przyszli, przemówił i powiedział, że w jego przekonaniu sytuacja jest nie do utrzymania, jeżeli nie będzie w kraju obowiązywało jedno prawo (tj. jedna religia). Przedstawił obecnym w najróżniejszej formie, że nie można do tego dopuścić, aby powstały spory, które mogą doprowadzić do bratobójczych walk i zabójstw, przez co kraj może się wyludnić. Opowiedział też im, jak królowie Norwegii i Danii długi czas toczyli ze sobą walki, aż ludność doprowadziła do pokoju, mimo że oni tego nie chcieli. Wydaje mi się, powiedział Thorgeir, że również my nie możemy między sobą walczyć i musimy wprowadzić porozumienie, aby obydwie strony trochę miały racje i aby obowiązywało jedno prawo i jedna religia (chrześcijańska). Musimy sobie uświadomić, że jeżeli prawo zostanie naruszone, to również i pokój zostanie zerwany. Zakończył swoje przemówienie z sukcesem tak, że obydwie strony zgodziły się, iż wszyscy

mają mieć jednakowe prawo (tj. religię), które zasady im teraz przedstawił.

I tak uchwalono prawo, że wszyscy, którzy jeszcze nie są chrześcijanami, przyjmą chrzest”⁶.

Ten kronikarski a zarazem literacki opis faktu uchwalenia przez Althing przyjęcia chrześcijaństwa uświadamia nam z całą ostrością odrębną mentalność i inność tradycji tej odległej od Europy społeczności. Chrześcijaństwo zyskało dość szybko pozycję dominującą na Islandii, szczególnie w dziedzinie kultury, ale także w sferze politycznej. Wiązało się to przede wszystkim z wysokim poziomem intelektualnym duchowieństwa. Głównymi ośrodkami życia duchowego, kulturalnego i społecznego stały się klasztory i obie katedry w stolicach biskupich.

Na wyspę ciągnęli misjonarze z Anglii, Niemiec i krajów wschodniej Europy. Pierwszy biskup islandzki Ísleif Gissurason wyświęcony w roku 1056 w Bremie założył pierwszą diecezję w Skálholt w 1082 r. Później zwierzchnictwo nad Kościołem islandzkim objęło arcybiskupstwo w Lundzie i w 1153 r. stał się on częścią prowincji kościelnej Nidaros. Nieco później, bo w 1106 r. utworzono drugą diecezję w Hólar z biskupem ordynariuszem Jónem Ögmundsonem. Obie jednostki kościelne przetrwały do połowy XVIII stulecia, a więc do czasów, kiedy nie było już katolików. W okresie panowania duńskiego Islandia zwróciła się ku nowym wówczas prądom – wprowadza wyznanie luterzańskie w 1540 r. Skutkiem tego było zlikwidowanie klasztorów, a duża część majątków, należących do diecezji katolickich, została skonfiskowana przez władze duńskie. Król stał się zwierzchnikiem Kościoła. Niechlubnym wydarzeniem w historii reformacji była bezprawna egzekucja w 1550 r. ostatniego rzymskokatolickiego biskupa Hólaru Jóna Arasóna i jego dwóch synów. Większość duchownych katolickich pozostała jednakże w swoich parafiach po wprowadzeniu obrządku luterńskiego⁷. Reformacja zapoczątkowała wzrost i rozwój działalności literackiej

⁶ Cytat z www.islandia.org.pl/jak.html

⁷ E. Roesdahl, *Historia*, s. 229; także H. Kadečková, *Dějiny* s. 159 i n.

w kraju. Opublikowanie przekładów na język islandzki Nowego Testamentu w 1540 r. i Biblii w 1584 r. stało się kamieniem milowym w historii tego języka i główną przyczyną jego zachowania. „Hymn pasji – 50 myśli wypisanych na krzyżu przez XVII-wiecznego poetę, a zarazem duchownego Hallgrímura Péturssona (1614-1674) – dla całych pokoleń był najważniejszą lekcją modlitwy i mądrości”. To samo można powiedzieć o kazaniach Jóna Vidalina, biskupa Skátholtu (1698-1720). Jego ekspresyjne kazania czytało się w domach przez wiele pokoleń. W 1815 r. założono Islandzkie Towarzystwo Biblijne. Było to owocem wizyty szkockiego pastora Ebenezera Hendersona, który podróżował po kraju, rozdając Biblię. Wiek XIX był świadkiem początku odrodzenia narodowego na Islandii oraz ruchu dążącego do politycznej niepodległości. Wielu duchownych odegrało w tym procesie ważną rolę.

Pierwsza ustawa zasadnicza z 1874 r. zagwarantowała obywatelom wolność religii. Konstytucja także ustanowiła zasadę, iż Kościół Ewangelicko-Luterański jest Kościołem Państwowym i jako taki podlega ochronie i jest wspierany przez państwo. Ten przepis zachował się również w Konstytucji Republiki Islandii z 1944 r.

W ciągu ostatnich stu lat ustawodawstwo kościelne uległo zreformowaniu. Zostały utworzone rady parafialne, a kongregacje otrzymały prawo wybierania księży. W 1912 r. ukazał się nowy przekład Biblii, ponownie wydany w 1981 r.

Na przełomie wieku XIX i XX nastąpił rozłam w Kościele, założono kilka wolnych Kościołów luterańskich, opartych na tych samych wyznaniach, jak Kościół Państwowy oraz używających tej samej liturgii i zbioru pieśni kościelnych, lecz niezależnych organizacyjnie i finansowo. Przetrwiała także wiara rzymskokatolicka. Zakładano katolickie misje i szpitale. W pierwszych dekadach XX wieku powodzenie miały także misje adwentystów siódmego dnia oraz zielonoświątkowców. Praktycznie do połowy XX wieku ludność kraju była w przeważającej mierze wiejska, z przewagą farmerów i rybaków, których styl życia był bardzo tradycyjny. Kościół stanowił jego ważną część. Po II wojnie zmieniła się znacznie struktura społeczna, stwarza to także problemy Kościołowi na Islandii. Społeczeństwo islandzkie jest na przełomie XX i XXI wieku nowoczesne i mocno

zurbanizowane, a także w znacznym stopniu laickie, wyróżniające się coraz większym pluralizmem w kwestiach wiary.

Na początku lat 90. XX wieku na Islandii pojawiły się w Kościele nurty liberalne, które spowodowały wiele konfliktów na gruncie teologicznym. Krytyka tekstu Pisma Świętego oraz radykalny teologiczny liberalizm wywarły niemały wpływ na nowo powstały Wydział Teologii Uniwersytetu Islandzkiego.

Chociaż Islandia staje się coraz bardziej wielokulturowa i wielowyznaniowa, jednak 90% ludności deklaruje przynależność do Kościoła luteranckiego. To oznacza, iż 9 na 10 dzieci zostaje ochrzczonych w pierwszym roku życia, 90% nastolatków jest konfirmowanych, 75% zawiera śluby kościelne, a 99% ma pogrzeby kościelne. O wiele mniej osób uczestniczy w niedzielnych porannych nabożeństwach, chociaż święta kościelne przyciągają wielkie tłumy. Ostatnie badania opinii publicznej pokazują, iż tylko 12% osób dorosłych na Islandii uczestniczy w nabożeństwach⁸.

2. STATUS PRAWNY KOŚCIOŁA PAŃSTWOWEGO

Pozycję prawną Kościoła Państwowego Islandii wyznaczają zarówno regulacje zawarte w samej ustawie zasadniczej, jak i w ustawie o położeniu, kierownictwie i porządku prac Kościoła Państwowego (nr 78/1997), ustawa weszła w życie 1 stycznia 1998 r.

Ważne znaczenie miały islandzkie regulacje dotyczące Kościoła wzorowane na regulacjach duńskich, w szczególności na gruncie ustawy zasadniczej⁹.

⁸ O roli Kościoła Państwowego na Islandii informuje biskup Islandii K. Sigurbjörnsson – *The Church of Iceland, past and present*, <http://kirkjan.is/?english/church-of-iceland>

⁹ P. Błachut, *Stosunki*, s. 45 i n. W rozdziale II Autor omawia m.in. status Kościoła Państwowego na Islandii. Dla szerszego zrozumienia stosunków Państwo-Kościół w krajach nordyckich warto też sięgnąć do opracowania P. Błachuta, *Kościół Szwedzki a państwo. Dzieje wzajemnych relacji do połowy XX wieku*, „Myśl Protestancka” nr 1-2 (25-26) 2003, s. 77 i n.

Konstytucja Islandii w rozdziale VI w art. 62 stanowi, że „Kościół Ewangelicko-Luterański jest Kościołem Państwowym i jako taki jest wspierany i otaczany opieką przez Państwo”. Najnowsza ustawa z 1997 r. detalizuje status prawny islandzkiego Kościoła Państwowego, jego organizację i funkcjonowanie oraz stosunki z rządem. Stanowi ona, że Kościół Państwowy wspiera się na doktrynie wiary ewangelicko-luterańskiej i jest niezależną wspólnotą wyznaniową posiadającą odrębną osobowość prawną¹⁰. Osobowość prawną posiadają także parafie, które są podstawowymi jednostkami organizacyjnymi Kościoła.

Państwo wspiera Kościół m.in. poprzez pobór składek na jego rzecz i ich rozdział na poszczególne parafie. Na Islandii nie ma odrębnego podatku kościelnego. Do 1987 r., od początku XX wieku, kiedy to wprowadzono składkę kościelną, jej pobieranie należało do parafii. Po 1987 r. czynią to organy państwa. Podział środków finansowych należy do rad parafialnych. Stosownie do art. 60 ustawy państwo przyjęło na siebie zobowiązanie do utrzymania biskupa Islandii, biskupów pomocniczych oraz duchownych luterańskich a ponadto personel (18 osób) obsługujących kurię biskupią. Zobowiązanie to jest rekompensatą za przejęte w 1907 r. nieruchomości należące do parafii (w tym plebanie).

Ważką zmianą, jaką wprowadziła nowa ustawa, pozostaje to, że regulacje dotyczące spraw kościelnych uchwała obecnie (po 1998 r.) nie Althing a Zgromadzenie Kościoła (Kirkjuthing), które zbiera się raz na rok. Jest ono najwyższą władzą Kościoła Państwowego. Składa się z 21 członków pochodzących z wyborów. Pośród nich 9 to duchowni a 12 to osoby świeckie, z których jedna przewodniczy zgromadzeniu. Organem wykonawczym Zgromadzenia jest Rada Kościelna (Kirkjurath). W jej skład wchodzi dwóch duchownych i dwie osoby świeckie, wybierane przez Zgromadzenie. Radzie przewodniczy biskup Islandii. Niezależnie od Zgromadzenia Kościoła biskup corocznie zwołuje synod. W jego składzie zasiadają wszyscy duchow-

¹⁰ O Kościele Państwowym na Islandii znalazłem jedyną publikację polską – L. Kawka, *Kościół Luterański w Islandii*, „Zwiastun” 3/4 – 15 lutego 1989.

ni i teologowie. Synod wypowiada się w sprawach kościelnych, społecznych oraz teologii i liturgii.

Obecnie Kościół Państwowy składa się z jednej diecezji z siedzibą w Reykjavíku. W historycznych diecezjach Skálholt i Hólar urzędują biskupi pomocniczy (vígslúbiskup). Stanowią oni wraz z biskupem Islandii Radę Biskupów. Na Islandii obecnie jest około 300 parafii. Poza posługą religijną parafie prowadzą także działalność edukacyjną, misyjną, prace z dziećmi i młodzieżą. Obsługę duszpasterską parafii prowadzi 150 duchownych i 10 diakonów. Duchowni kształcą się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Islandzkiego oraz zagranicą. Kościół Państwowy Islandii należy do światowej Rady Kościołów oraz Światowej Federacji Luterńskiej. Jest także stroną umowy z Parvoo, zawartej pomiędzy Kościołami: anglikańskim z Wysp Brytyjskich oraz Kościołami luteranskimi z państw nordyckich i bałtyckich. Islandzkie Towarzystwo Misyjne we współpracy z Norweską Federacją Misyjną prowadzi misje w Chinach, Etiopii i Kenii a Islandzka Organizacja Pomocy Kościelnej angażuje się w akcje charytatywne w sytuacjach kryzysowych w różnych zakątkach świata.

3. INNE ZWIĄZKI WYZNANIOWE

Status prawny innych niż Kościół Państwowy związków wyznaniowych reguluje ustawa o związkach religijnych (nr 18/1975). Ważne znaczenie posiada ustawa o rejestracji organizacji religijnych (nr 108/1999). Te regulacje w odróżnieniu od uregulowań odnoszących się do Kościoła Państwowego, wzorowane zostały na ustawodawstwie norweskim.

Art. 63 islandzkiej konstytucji gwarantuje swobodę sumienia i wyznania – wolność zakładania związków religijnych oraz praktykowania religii. Granicą wolności religijnych pozostaje moralność i porządek publiczny.

Niezależnie od wyznania państwowego na Islandii istnieje kilka innych konfesji luteranskich. Są one znacznie mniej liczne niż Kościół oficjalny. Do nich należą: Wolny Kościół, który posiada około 5 tysięcy wyznawców, Niezależny Kościół liczy nieco ponad tysiąc wy-

znawców, Wolny Kościół Hafratfjordur, liczy około 2,5 tysiąca wiernych¹¹.

Natomiast spośród wyznań nieluterańskich na pierwszym miejscu plasują się katolicy. Do Kościoła rzymskokatolickiego należy około 2,5 tysiąca wyznawców. Jest to wyznanie bardzo prężne. Ponadto do wyznań chrześcijańskich zalicza się: Adwentystów Dnia Siódmego (780 wyznawców), Kościół Zielonoświątkowy (1089 wyznawców), Kongregację Sjonarhaed (52 wyznawców), świadków Jehowy (556 wyznawców), wspólnotę Baha’i (384 wyznawców), Krzyż (309 wyznawców), Kościół Jezusa Chrystusa (157 wyznawców), Bractwo Drogi Chrystusa (liczy 755 wyznawców). Do wyznań chrześcijańskich należy też wyznanie – Słowo Życia – liczące 43 wyznawców.

Pośród wyznań niechrześcijańskich na Islandii odnotowuje się nieliczne (modne obecnie konfesje dalekowschodnie) – Towarzystwo Wiary Asa (około 130 wyznawców) oraz Islandzki Ruch Budystyczny (brak danych). Ponadto ponad 3600 osób deklaruje bezwyznaniowość.

¹¹ Dane dotyczące różnych wyznań zaczerpnąłem z *Religion in Iceland* – <http://www.iceland.is/people-and-society/Religion/>